शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको (Ed.CE. ५९८)
को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार गरिएको
शोध-पत्र

प्रस्तुतकर्ताः
मुक्तिनाथ श्रेष्ठ
एम.एड.दोस्रो वर्ष
त्रि.वि.दर्ता नं. : ४०६३३-९३
परीक्षा रोल नं. : २१८०१३२
क्याम्पस रोल नं. : ६३ (०६४/०६५)
जनता बहुमुखी क्याम्पस
पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
ईटहरी, सुनसरी
२०७२

शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन
विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको (Ed.CE. ५९८)
को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार गरिएको
शोध-पत्र

<u>प्रस्तुतकर्ताः</u>

मुक्तिनाथ श्रेष्ठ

एम.एड.दोस्रो वर्ष

क्याम्पस रोल नं. : ६३ (०६४/०६५)

परीक्षा रोल नं. : २१८०१३२

त्रि.वि.दर्ता नं. : ४०६३३-९३

जनता बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

ईटहरी, सुनसरी

शोध पत्र बुझाएको मितिः
वि.सं. २०७२/०१/२२
इ.सं. ५ मे. २०१५

शोध पत्र भाइभा मितिः
वि.सं. २०७२/०८/०७
इ.सं. २३ नोभेम्बर २०१५

प्रतिबद्धता पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको (Ed.CE. ५९८)को आवश्यकता परिपूर्तिका लागि “शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन” शीर्षकको यो शोध पत्र नियमानुसार तयार गरेको छु । यो शोध पत्र तयारको लागि आवश्यक अध्ययन क्षेत्र नियमानुसार छनौट गरी जनसङ्ख्या, नमूनार नमूना छनौट रणनीति, तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरु स्वयं आफैले ढाँचा निर्माण गरी तयार गरेको छु । अध्ययनको लागि तथ्याङ्क सङ्कलन सुनसरी जिल्ला धरान उ.म.न.पा. क्षेत्र भित्रका विद्यालयहरुमा कार्यरत प्र.अ., शिक्षक र वि.व्य.स.का अध्यक्षहरु र स्रोतव्यक्तिबाट प्रश्नावली र अन्तर्वार्ताद्वारा आफै उपस्थित भई सूचना सङ्कलन गरेको छु र विद्यालय दस्तावेजहरुबाट सूचना सङ्कलन गरेको छु । यो अध्ययन पूरा गर्न शुरुदेखि तयार नहुन्जेल स्वयं आफैले मिहिनेत र अध्ययन गरी नियम संगत तरिकाले तयार गरेको हुँ । मैले नियम विपरीत कसैको नक्कल गरेको छुइन । म आफैले गरेको प्रमाण आवश्यक परे सो प्रमाण पेश गर्न तयार छु भनी प्रतिज्ञा गर्दछु । यो शोध पत्रमा उल्लेख गरिएका स्रोत र सिद्धान्तहरु अध्ययनको लागि सन्दर्भ सामग्रीहरुबाट लिएको छु ।

शोधकर्ता
मुक्तिनाथ श्रेष्ठ
जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी
मिति: २०७२/०१/१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष (Ed. CE. ५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिको लागि**"शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन"**शीर्षकको शोधपत्र मुक्तिनाथ श्रेष्ठले मेरो सल्लाह र निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधपत्रआवश्यक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कन समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

श्री राजनप्रसाद शर्मा

शोध निर्देशक

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

मिति : २०७२/०३/२४

☎०२५-५८१३००

५८००६४

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्थापित : २०४५

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि. परिषद्‌बाट सम्बन्धन प्राप्त)

विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षाशास्त्र संकाय

प.सं.:

च.नं.:

मिति : ....

स्वीकृति पत्र

यस क्याम्पसका एम.एड. दोस्रो वर्ष २०६६ का पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनविषय अन्तर्गत सि.नं. २१८०१३२ का शोधार्थी मुक्तिनाथ श्रेष्ठले **शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन** शीर्षकमा तयार पारेको शोध प्रतिवेदन स्नातकोत्तर तहको उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले बाह्य मूल्याङ्कन गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. श्री टोलनाथ काफ्ले ....
उप प्राध्यापक — विभागिय प्रमुख

२. श्री राजनप्रसाद शर्मा ....
उप प्राध्यापक — शोध निर्देशक

३. श्री कुलनरसिंह श्रेष्ठ ....
प्राध्यापक — बाह्य सुपरीवेक्षक
त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
सानोठिमी क्याम्पस, भक्तपुर

मिति ....

शोधसार

यो शोधपत्र “शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन” शीर्षक समेटिएको छ । कोशी अञ्चल सुनसरी जिल्ला धरान उप-महानगरपालिकाका ५ वटा सामुदायिक विद्यालयलाई नमूना विद्यालयका रुपमा लिई तीन ओटा उद्देश्यहरु राखिएका छन् जसमा सामुदायिक विद्यालयको मा.वि. तहमा शिक्षण सुधार योजना निर्माणको अवस्था पहिचान गर्नु, शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन प्रक्रियाको विश्लेषण गर्नु र शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरुको पहिचान गर्नु र सुधार गर्न सुझाव दिनु रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयका मा.वि. तहमा शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धी उद्देश्यात्मक र सुविधाजनक नमूना छनौट गरी अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली, अभिलेखका साधनहरुको प्रयोग गरी प्र.अ., शिक्षक, स्रोतव्यक्ति, वि.व्य.स.का अध्यक्षहरुबाट प्राप्त सूचनालाई गुणात्मक र परीमाणात्मक तथ्याङ्कहरुलाई तालिका, वृत्तचित्र र स्तम्भचित्रको प्रयोग गरी गुणात्मक तथा परिमाणात्मक विधिद्वारा विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रमा सामुदायिक विद्यालयका मा.वि. तहमा शिक्षण सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन भएको पाइयो । अध्ययन गरिएको विद्यालयमा सबै विद्यालयहरुले शिक्षण सुधार योजनालाई आवश्यकता र शैक्षिक सुधारको कडिको रुपमा लिइएको पाइयो । शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयनले शिक्षकलाई गन्तव्यतर्फ लैजान, समयमा पाठ सक्न, अपेक्षित लक्ष्य हासिल गर्न, उद्देश्यमुखी र परिणाममुखी शिक्षण गर्न, कक्षाशिक्षण नियन्त्रित गर्नु, शिक्षणमा भएका कमी कमजोरी हटाउन कोशे ढुंगा सावित हुने देखिएको छ । शिक्षण सुधार योजना निर्माण गरेर मात्र नहुने त्यसलाई व्यवहारिक रुपमा उतार्नुपर्ने देखिन्छ । आवधिक शिक्षण सुधार योजना निर्माण गरेर गरिएको शिक्षण क्रियाकलापले पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने, विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता हुने, विद्यार्थीहरुको सिकाइ उपलब्धि बढाउन र पढाइप्रति आकर्षित गर्न यो महत्वपूर्ण कडी हो । यो योजना पेसागत विकास तालिमको परियोजना कार्यका रुपमा रहेको हुन्छ र अपेक्षित लक्ष्य प्राप्त गर्नु यसको मुख्य कार्य हो ।

शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनको प्रक्रियामा पेसागत विकास तालिम लिए पश्चात् एक परियोजना कार्यका रुपमा विद्यालयमा गई परीक्षामा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको सिकाई उपलब्धिलाई अपेक्षित सिकाई उपलब्धि पुर्‍याउन योजनामा उल्लेख गरिन्छ। सुधार

योजनाको कार्यान्वयन गर्न पाठनोटको तयारी, निरन्तर मुल्याङ्कन प्रणाली, परियोजना कार्य, छलफल, अवलोकन, सुचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको देखिन्छ । वार्षिक योजना, शैक्षणिक योजना, उपलब्धि परीक्षण, रुजुसूची प्रयोग गरी कार्यान्वयन गरिएको पाइन्छ ।

शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनका समस्याहरुमा अनुगमनको कमी, विद्यालयमा राजनैतिक हस्तक्षेप विद्यालय बन्द हड्ताल, विद्यालयमा भएका बिदाहरु, पर्याप्त समयको अभाव, पाठ्यपुस्तक समयमा उपलब्ध नहुनु, पदीय जिम्मेवारी नलिएको, विद्यालयको भौतिक पूर्वाधारको कमी, उद्धार कक्षोन्नति आदि समस्याको रुपमा रहेको देखियो । त्यस्तै विद्यार्थी र अभिभावक सचेतनाको कमी, विद्यार्थीको पढाइप्रति रुची कम, अभिभावकले विद्यार्थीलाई मोनिटरिङ नगर्नु, शिक्षक विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली सही नहुनु आदि शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनका समस्याहरु रहेको पाइन्छ ।

समस्याको समाधानका लागि अनुगमन गर्नुपर्ने, राजनैतिक हस्तक्षेपबाट टाढा राख्नु पर्ने, बन्द हड्ताल नगर्नुपर्ने, पर्याप्त समय दिइनुपर्ने, भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नुपर्ने, पदीय दायित्व निभाउनुपर्ने, मूल्याङ्कन परिपाटी सही हुनुपर्ने, समयमा पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गरिनुपर्ने, तालिम प्राप्त शिक्षकहरुबीच ज्ञान सीप शेयर गर्ने परियोजना बसाल्ने र शिक्षासँग सम्बन्धित व्यक्तिहरुबीच गोष्ठी छलफल, अन्तर्क्रिया गरिनुपर्ने समाधानका उपायहरु अपनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोध पत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत दोस्रो वर्षको Ed.CE.५९८ पाठ्यांशको आंशिक आवश्यकताको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको हो । प्रस्तुत शोध पत्र तयार गर्ने क्रममा शीर्षक छनौट, प्रस्तावना लेखन देखि तयार नहुन्जेलसम्म आफ्नो कार्य व्यस्तताको बाबजुद पनि महत्वपूर्ण सल्लाह, सुझाव साथै अमूल्य समय दिई अन्तिम चरणसम्म आवश्यक निर्देशन दिनुहुने जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरीका विभागीय प्रमुख उप-प्राध्यापक श्री टोलनाथ काफ्लेप्रति उच्च आभार व्यक्त गर्दछ । यसै गरी शोध पत्र तयार गर्दा देखि तयार हुञ्जेलसम्म आवश्यक महत्वपूर्ण सल्लाह, सुझाव एवम् सहयोग प्रदान गर्नुहुने उप-प्राध्यापक श्री राजन प्रसाद शर्मा प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

त्यसैगरी यो शोधपत्र तयार गर्न आवश्यक तथ्याङ्क तथा सूचनाहरु उपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु भएका श्री ल्याबोरेटरी उ.मा.वि., धरान-८, शिक्षानिकेतन उ.मा.वि., धरान-६, पञ्चायत उ.मा.वि., धरान-१०, पब्लिक उ.मा.वि., धरान-१३ र हिमाली मा.वि., देउरालीका सम्बद्ध प्र.अ., शिक्षक, वि.व्य.स.का अध्यक्षहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै धरान स्रोत केन्द्रका स्रोतव्यक्ति श्री खेमचन्द्र सुवेदीप्रति पनि आभार प्रकट गर्न चाहान्छु, जसले यो शोध पत्र तयारको लागि महत्वपूर्ण सूचनाहरु दिई सहयोग पुऱ्याउनु भयो ।

यो शोध पत्र तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने मित्रहरु पुरुषोत्तम निरौला, प्रमोद भण्डारी, लक्ष्मण राई, इश्वर सापकोटा लगायत प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्ने मित्रहरुलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्तमा यो शोध पत्रलाई कम्प्यूटर टाइप गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने हिमाल डिजिटल सर्भिसप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

मुक्तिनाथ श्रेष्ठ

जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी

विषयसूची

शीर्षक		पृष्ठ
प्रतिबद्धता पत्र		i
सिफारिस पत्र		ii
स्वीकृति पत्र		iii
शोधसार		iv
कृतज्ञता		vi
विषयसूची		vii
तालिका सूची		x
चित्रको सूची		xi
संक्षिप्त रुप		xii

परिच्छेद-एक

परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	५
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	७
१.४	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	८
१.५	अध्ययनको औचित्य	८
१.६	अध्ययनको परिसीमा	१०
१.७	मुख्य शब्दावलीहरुको परिभाषा	११

परिच्छेद-दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा अवधारणात्मक खाका

२.१	अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१२
२.२	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१५
२.३	पुनरावलोकनको उपादेयता	१८
२.४	अवधारणात्मक खाका	१९

परिच्छेद-तीन

अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया

३.१	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	२१
३.२	जनसंख्या, नमूना तथा नमुना छनौट रणनीति	२२
३.२.१	जनसंख्या	२२
३.२.२	नमूना र नमूना छनौट रणनीति	२३
३.३	अध्ययन क्षेत्र	२३
३.४	तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन र विधिहरु	२४
३.४.१	तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरु	२४
३.४.२	तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु	२५
३.५	तथ्याङक संकलनका साधनको वैधता	२६
३.६	तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	२६
३.६.१	प्राथमिक स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	२६
३.६.२	द्बितीय स्रोतबाट तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	२७
३.७	तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण प्रक्रिया	२७

परिच्छेद-चार

नतिजाको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१	तथ्याङ्कको विश्लेषण तथा नतिजाको व्याख्या	२८
४.१.१	सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा शिक्षण सुधार योजना निर्माणको अवस्थाको विश्लेषण	२८
४.१.२	सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा शिक्षण सुधार योजनाको कार्यान्वयन प्रक्रिया प्रतिको धारणाको विश्लेषण	३५
४.१.३	सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरुको पहिचान गर्नु र सुधार गर्न सुझाव दिनुको विश्लेषण	४२
४.२	सारांश/प्राप्तिको छलफल	४८
४.२.१	सामुदायिक विद्यालयमा माध्यमिक तहमा शिक्षण सुधार योजना निर्माणको अवस्था सम्बन्धी	४८

४.२.२ सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनको प्रक्रियाको अवस्था सम्बन्धी ५०
४.२.३ सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा शिक्षण सुधार योजना कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरुको पहिचान एवं सुधार सम्बन्धी ५१

परिच्छेद-पाँच

निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष ५३
५.२ सुझावहरु ५५
५.२.१ नीतिगत तह ५५
५.२.२ अभ्यास तह ५६
५.२.३ अनुसन्धान तह ५८

सन्दर्भ सामग्रीहरु
अनुसूची-१
अनुसूची-२
अनुसूची-३
अनुसूची-४
अनुसूची-५
अनुसूची-६

तालिका सूची

तालिका नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१	अध्ययनको अनुसन्धान ढाँचा	२२
२	अध्ययन क्षेत्रको नमूना जनसंख्याको विवरण	२२
३	शिक्षण सुधार योजना निर्माणको अवस्था	२९
४	शिक्षण सुधार योजना निर्माणबाट अपेक्षित लक्ष्यमा भएको सुधारको अवस्था	३२

चित्रको सूची

चित्र नं.	शीर्षक	पृष्ठ
१	अवधारणात्मक ढाँचा	२०
२	शिक्षण सुधार योजना निर्माणको अवस्था	३०
३	शिक्षण सुधार योजना निर्माणबाट अपेक्षित लक्ष्यमा भएको सुधारको अवस्था	३३

संक्षिप्त रुप

जि.शि.का.	:	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
प्र.अ.	:	प्रधानाध्यापक
वि.नि.	:	विद्यालय निरिक्षक
वि.व्य.सं	:	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
शि.अ.स.	:	शिक्षक अभिभावक संघ
शै.स.	:	शैक्षिक सत्र
सि.उ.	:	सिकाई उपलब्धि
उ.मा.वि.	:	उच्च माध्यमिक विद्यालय
उ.म.न.पा.	:	उप महानगरपालिका
T.I.P.	:	Teaching Improvement Plan
SSRP	:	School Sector Reform Plan
MOE	:	Ministry of Education